

FRI-1.313-1-PP-03

PROBLEMS OF SCHOOL PREPARATION⁶

Assoc. Prof. Asya Veleva, PhD

Department of Natural Sciences and Education,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 082 888 268

E-mail: aveleva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The problem of preparing children for school is not new, but it is always relevant. The reason is that the answer to the question of how to ensure a smooth transition and continuity between kindergarten and the primary education stage is not constant, but is determined by the current societal requirements for primary education and its functions, as well as by the generational characteristics of future children. Preparation for school also depends on the content of the normative base for the implementation of the educational process in the kindergarten, on the availability of good methodological support, and on the commitment of the family. In this context, the purpose of this paper is to present the current problems in preparing children for a successful transition to school education and to identify opportunities for their resolution.*

***Key words:** school preparation, readiness for school.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за подготовката на децата за училище не е нов, но е винаги актуален. Причината е, че отговорът на въпроса как да се осигури плавен преход и приемственост между детската градина и началния образователен етап не е константен, а се определя от настоящите обществени изискванията към началното образование и неговите функции, както и от поколенческите особености на бъдещите ученици. Подготовката за училище зависи също от съдържанието на нормативната база за осъществяване на образователно-възпитателния процес в детската градина, от наличието на добра методическа обезпеченост, и от ангажираността на семейството. В този контекст целта на настоящия доклад е да представи съвременните проблеми при подготовката на децата за успешен преход към училищно образование в България и да набележи възможности за тяхното разрешаване. Значимостта на поставената цел е свързана с посочения от Г. Георгиева факт, че предучилищното образование е първооснова, неговата функция и приложение са от изключителна важност за съществуването и развиването на следващите етапи в системата (G. Georgieva, 2022).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Необходимостта от подготовка на децата за преход към училищно образование се основава на формулираната от Д. Елконин психологическа закономерност, че преходът към всеки следващ, по висок етап от развитието се подготвя и определя от това доколко пълноценно е изживян предшестващият период (D. Elkonin, 1984). В съвременното общество успешният старт в училище от изключително важно значение за пълноценното развитие на личността. Функцията на началното образование е не само и не толкова в овладяването на определен обем от знания, колкото във формирането умения за учене и базова грамотност. Ако те липсват, личността става силно уязвима в едно общество, чиято най-съществена характеристика е промяната. Светът се променя динамично и не е възможно да се предвиди

⁶ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 25 октомври 2024 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ПРОБЛЕМИ НА ПОДГОТОВКАТА ЗА УЧИЛИЩЕ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 24-ФПНО-01 „Разработване и изследване на ресурси за повишаване на функционалната грамотност и социалната компетентност на учащите се в областта на предучилищното, училищното образование и социално-педагогическата сфера“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет“.

какъв ще бъде през утрешния ден. В такива условия ще се адаптират и успешно реализират личностите, които имат нагласата и уменията да учат през целия си живот. Това обаче не може да стане, ако те не притежават базова грамотност – ефективно четене, писмено изразяване на мисли. Всичко това се изгражда в началния курс на обучение. Ако този първи етап е възпрепятстван, ученето в по-горните степени е обречено на неуспех. Поради това е много важно да се създадат всички необходими условия за успешното обучение през първите дни и месеци в училище. А това изисква известна предварителна подготовка.

По повод на преходния период П. Калчев посочва, че за повечето първокласници трудностите на училищния живот са неочаквани. Когато трябва предварително да посочат какво се изисква в училище, те отбелязват определени неща, които трябва да знаят (Р. Kalchev, 2005). Действително много деца с нетърпение очакват да тръгнат на училище. Известно е, че първата съществена предпоставка за успех в учебната (и която и да е друга) дейност е адекватната мотивация. Обаче Б. Минчев установява, че на практика често детето бива привлечено от външните атрибути на ученичеството – новите дрехи, чантата, училищната обстановка и най-вече копнежът да бъде като по-големите, да порасне в собствените си очи. Но то съвсем слабо проумява какво значи да си ученик по същество, няма представа какви изисквания ще предяви към него училището (В. Minchev, 2008). Н. Минчева допълва, че детето трябва да овладее необходимите учебни и трудови навици, или да се натовари с чувство за непълноценност. В тази ситуация то изпитва не само трудности, но и социален натиск от страна на възрастните, които придават изключително значение на постиженията в училище. Успехи в други области не могат да компенсират ниските учебни резултати (Н. Mincheva, 2000). Възможните последствия от това са разгледани от К. Поливанова. Авторката посочва, че детето недоумява защо най-близките хора, на чиято поддръжка до този момент винаги е можело да разчита, сега му се карат и го наказват. То може да остане с впечатлението, че са престанали да го обичат. Това не е така, но ако преди са му дарявали любовта си безусловно, сега то е длъжно да я заслужи. Дори и случайни неуспехи, съчетани с претенциите на родителите, могат да доведат до недоверие в собствените сили и да попречат на детето да изпълни по-нататъшните изисквания. То вече не мисли за съдържанието на задачата и нейното решение, а предварително изживява предстоящия си провал. Възниква порочен кръг, който все повече задълбочава проблемите. Една от най-крайните му форми е „хроническата неуспеваемост” (К. Polivanova, 2003). На детето се „лепва” етикетът „слаб ученик”, който се превръща в самоизпълняващо се пророчество. Защото първокласникът още няма адекватна самооценка и вярва на оценката на значимите възрастни. Ако родителите и учителят смятат, че е глупав, и той ще повярва и ще се държи глупаво. Някои от „трудните” ученици всъщност са деца с потенциал, жертва на един лош старт.

Трудностите при прехода са свързани и с поколенческите особености на децата, родени след 2010 година. И. Артюхова защитава тезата, че много психологически характеристики на бъдещите първокласници встъпват в противоречие с изискванията към подготовката за обучение в училище. Това задълбочава проблема за приспособяване към началния образователен етап. Причината са новите тенденции в развитието на децата от предучилищна възраст. Психологическите изследвания установяват следните особености: недоразвита груба и фина моторика, нарушения на речевото развитие, дефицит на въображението, комуникативни трудности, отсъствие на самостоятелност и самоорганизация. Съвременните деца знаят много, имат достатъчно високо равнище на умствено развитие и техническа грамотност, но остават пасивни, несамостоятелни, зависими от възрастните и от външни обстоятелства. Според авторката причина за това са следните поколенчески особености: недостатъчно развитие на социалните и комуникативните качества; ниско равнище на емоционален интелект; неспособност за отлагане удовлетворяването на своите потребности; недостатъчно развито внимание; неспособност за действие без ярка стимулация (И. Artyuhova, 2021). Оттук произтича необходимостта подготовката за училище да бъде съобразена с особеностите на съвременните подрастващи,

произтичащи от условията на живот. За целта трябва да се актуализира научното познание за психологическата характеристика на детето от прехода и да се разработят стратегии за адаптиране на детската градина към поколенческите особености на подрастващите.

Преминаването през кризисния период, както посочва Р. Захариева, не е проблем, който детето може и трябва да реши самостоятелно. То, разбира се, има опит и стратегии за реагиране в различни ситуации, но те не са достатъчни, за да се справи с предизвикателствата на новата училищна среда. Отговорността за резултата от кризата зависи също и от отношението и участието на възрастните – родители и педагози. Те могат да подпомагат детето, да го насърчават и стимулират, или да го забавят (R. Zaharieva, 2004). Ролята на близките на детето при подготовката му за училище не подлежи на съмнение. Но трябва да се отчита фактът, че семейната среда, колкото и да е благоприятна, сама по себе си не е достатъчна, за да обезпечи плавен преход към училищно образование. Причината е, че някои от компонентите на училищната готовност могат да се сформират и оценят изключително в институционална среда. Така например, един от първите проблеми, на който се натъква първокласникът, според П. Остерийт е сблъсъкът с обкръжение, което е емоционално неутрално спрямо него. Той трябва да си извоюва място под слънцето, без да се възползва от благосклонността на родителската любов; да се адаптира към неизбежни принуди, сред които не е израснал, и пред които се провалят проявите на очарование или привързаност, действали така добре до сега. Промяната е толкова рязка, че не е погрешно да говорим за ново, „емоционално отбиване”, което не винаги протича гладко (P. Osteriyt, 2007). Разбира се при справянето с този проблем с предимство са децата, които вече имат опит за живот и дейност в институционална среда, т.е. посещавали са детска градина. Защото, както посочва В. Василева между всекидневното (екзистенциалното) и педагогическото общуване съществува тясна взаимна връзка, но същевременно те се различават съществено (V. Vasileva, 2017). Друга компетентност, необходима за училище, която се формира порезултатно в детските заведения, отколкото в семейството, е например умението да се работи в едно темпо заедно с другите. Детето може да има висок интелектуален потенциал и да е принципно способно да решава задачи с повишена степен на трудност, но ако не се стреми да работи в общото темпо и изоставя спрямо останалите, ще се окаже с пропуски при усвояването на материала. Обективната оценка на силните страни и слабостите на бъдещия първокласник също се постига по-трудно, ако няма възможност той да бъде поставен при равни условия с връстниците си и съизмерен спрямо техните постижения. Не на последно място ограничаването на подготовката единствено в рамките на семейството крие опасността от недостатъчна сформированост на училищната готовност. Б. Иванова и Р. Захариева установяват, че родителското съзнание за училищна готовност подценява важни нейни аспекти (B. Ivanova, 1997; R. Zaharieva, 2004). Това се потвърждава от проведено наскоро от Д. Илиева (2023) изследване. Много съвременни родители се стремят да подпомогнат прехода, както обучават детето в четене, писане и смятане, но не работят за компетентности, които в по-голяма степен предопределят успеха в училище, като например волева регулация на поведението, умения за планиране, развитие на паметта, мисловните операции и мн. др. От друга страна предимство на подготовката в семейна среда е, че тя може в голяма степен да се съобрази с особеностите и интересите на детето, като възможности за това може да се разкрият във всеки момент от ежедневието. За целта е необходимо да се повиши педагогическата култура на родителите, което също е отговорност на детския учител.

С оглед осигуряването на равен старт за всички деца и успешен преход към училищно образование през 2003 г. с измененията на Закона за народната просвета се въведоха подготвителни групи за 6-7-годишните. Впоследствие задължителната подготовка обхвана и трета възрастова група. В Наредба №5 за предучилищното образование в чл. 28 е записано, че предучилищното образование създава условия за придобиване на съвкупност от компетентности - знания, умения и отношения, необходими за успешното преминаване на детето към училищното образование. Компетентностите са дефинирани като очаквани резултати от възпитанието, обучението и социализацията на децата за всяка възрастова група

по образователни направления⁷. Този подход има както положителни страни, така и недостатъци. Положителното свързваме с това, че е налице яснота как да се интегрира подготовката за училище в педагогическите ситуации по български език и литература, математика, околен свят и т.н. Като слабост в Наредба №5 може да се посочи, че свеждането на компонентите на училищната готовност до специфични компетентности в границите на дадено образователно направление не позволява открояването на ясен модел на училищната готовност. Така се губят ориентирите относно най-важните детерминанти на успешния преход към училищно образование. Например в Наредбата един от безспорните компоненти на готовността за училище – развитието на фината моторика – се споменава само в две образователни направления и то в твърде ограничен обхват: математика (графично възпроизвежда геометрични фигури) и изобразително изкуство (повтаря пунктирана линия в различни изображения на предмети, без да излиза от линията; възпроизвежда фигура, знак, прави и криви линии, елементи от знаци). Известно е, че за развитието на фината моторика добри възможности дават и другите образователни направления, а също и специфичната детска дейност – играта. В този смисъл изглежда перспективен подходът в по-общ план да се дефинират компонентите на училищната готовност, които да встъпят в ролята на критерии за диагностика и на педагогическа цел, която следва да се реализира при всяка възможност, а не само в педагогическите ситуации по дадено образователно направление.

По отношение на методическата обезпеченост на подготовката за училище също се открояват някои пропуски. Те се разкриват чрез диференцирането, направено от Б. Иванова, на два подхода. Първият разглежда общата подготовка за училище, която обезпечава висока степен на общото развитие на детето: физическо, личностно, социално, волево, интелектуално, емоционално, нравствено. Вторият подход е свързан със специалната подготовка, която предполага усвояване на знания и умения, необходими за определени учебни дисциплини, които ще се изучават в началното училище. Диференцирането на двата подхода не означава противопоставяне на общата и специална подготовка. Те съществуват в единство и взаимодействие. Специалната подготовка произтича от общата и едновременно с това ефективността на резултатите ѝ рефлектира позитивно върху общата подготовка. Специалната подготовка не е достатъчна. Подготовката за училище се състои не толкова в обучението на децата в специални знания и умения, колкото в общото развитие на умствените им способности и познавателни интереси, във формиране на умения да наблюдават, анализират, сравняват и обобщават наблюдаваните явления и на тази основа да правят определени умозаклучения (В. Ivanova, 1997). Прегледът на специализираната методическа литература, на познавателните книжки и книгите за учителя на различните издателства показва, че понастоящем в България акцент се поставя върху специалната подготовка за училище. Налице е недостиг на конкретни методически насоки и упражнения за развитие на различните аспекти на общата подготовка: развитие на психичните функции (възприятие, памет, мислене, въображение, внимание), развитие на мотивационната сфера и самооценката, формиране на предпоставки за учебна дейност. Тези, както и други аспекти на подготовката, не са обезпечени и в диагностично отношение. У нас има един единствен стандартизиран тест на Г. Бижков и Ф. Стоянова (2004), който измерва фина моторика и важни интелектуални съставки на готовността за училище, но не дава информация за социално-личностната и емоционално-волевата готовност, а те също са от съществено значение за успеха в училище.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеният преглед на проблемите при подготовката на децата за училище у нас поставя на дневен ред необходимостта от научни изследвания и методически разработки в следните направления: установяване на произтичащите от условията на живот

⁷ НАРЕДБА No 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование. Обн. - ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 01.08.2016 г.

психологическите характеристики на съвременните деца, които са свързани с училищната готовност и разработването на адаптирани към тях педагогически стратегии; повишаване на педагогическата култура на родителите относно компонентите на училищната готовност и на възможностите за подготовка у дома; създаване на нормативно одобрен модел на училищна готовност, който е пригоден за приложение във всеки режимен момент от престоя на детето в детската градина и не е ограничен до пределите на дадена предметна област; методическо обезпечаване на общата подготовка за училище наравно със специалната подготовка; разработване на инструментариум за комплексна диагностика на интелектуалната, социално-личностната и емоционално-волевата готовност за училище. Единствено по този начин може да се очаква да се оптимизира подготовката на децата за училище и да им се осигурят най-добри възможности за успешен старт в началния образователен етап.

REFERENCES

Artyukhova. I. (2021). Adaptatsiya pervoklasnikov k shkolnomu obucheniyu kak sovremennaya nauchno-metodicheskaya problema. Problemy sovremennogo obrazovaniya. №6. 225-233. **(Оригинално заглавие: Артюхова, И. (2021). Адаптация первокласников к школьному обучению как современная научно-методическая проблема. Проблемы современного образования, №6, 225-233.)**

Bizhkov, G., F. Stoyanova. (2004). Test za diagnostika na gotovnostta na detsata za uchilishte: Kn. za uchitelya. - Sofia: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski. **(Оригинално заглавие: Бижков, Г., Ф. Стоянова. (2004). Тест за диагностика на готовността на децата за училище: Кн. за учителя. - София: Унив. изд. Св. Климент Охридски.)**

Vasileva, V. (2017). Pedagogicheskoto obshtuvane i humanizatsiyata na vzaimootnosheniyata v uchilishte. Pedagogika, Vol. 89 (1), 48 – 60. **(Оригинално заглавие: Василева, В. (2017). Педагогическото общуване и хуманизацията на взаимоотношенията в училище. Педагогика, Vol. 89 (1), 48 – 60.)**

Georgieva, G. (2022). Tematichno-baziran podhod na planirane na pedagogicheskoto vzaimodeystvie v preduchilishtna vazrast v Anglia. Pedagogicheski novosti, №1, 26 – 45. **(Оригинално заглавие: Георгиева, Г. (2022). Тематично-базиран подход на планиране на педагогическото взаимодействие в предучилищна възраст в Англия. Педагогически новости, №1, 26 – 45.)**

Elkonin. D. (1984). Razmyshleniya nad proektom. Doshkolnoe obrazovanie. URL: <http://dob.1september.ru/article.php?ID=200600711> Accessed on 30.09.2024 **(Оригинално заглавие: Елконин, Д. (1984). Размышления над проектом. Дошкольное образование. URL: <http://dob.1september.ru/article.php?ID=200600711> Accessed on 30.09.2024)**

Zaharieva, R. (2004). Diagnostichna metodika za izsledvane na sposobnostite na deteto neobhodimi za obuchenie i uchene v parvi klas (158 – 175). V: Minchev, B. (eds.) Rakovodstvo za izsledvane na deteto (II chast). – Sofia: Veda-Slovena ZhG. **(Оригинално заглавие: Захаријева, Р. (2004). Диагностична методика за изследване на способностите на детето необходими за обучение и учене в първи клас (158 – 175). В: Минчев, Б. (ред.) Ръководство за изследване на детето (II част). – София: Вѳѳа-Словѳна ЖГ.)**

Ivanova, B. (1997). Podgotovka na detsata za uchilishte. – Plovdiv: Univ.izd. Paisiy Хиendarски. **(Оригинално заглавие: Иванова, Б. (1997). Подготовка на децата за училище. – Пловдив: Унив.изд. Паисий Хиендарски.)**

Иlieva, D. (2023). Roditelsko saznanie za uchilishtna gotovnost. Nauchni trudove na Rusenskia universitet. Studenti, doktoranti i mladi ucheni. Vol. 62 (6.2) Pedagogika i psihologia, 17- 21. **(Оригинално заглавие: Илѳева, Д. (2023). Родителско съзнание за училищна готовност. Научни трудове на Русенския университет. Студенти, докторанти и млади учени. Vol. 62 (6.2) Педагогика и психология, 17- 21.)**

Kalchev, P. (2005). Gotovnost za obuchenie v uchilishte. Test za otsenka na kognitivni aspekti. – Sofia: Paradigma. **(Оригинално заглавие: Калчев, П. (2005). Готовност за обучение в училище. Тест за оценка на когнитивни аспекти. – София: Парадигма.)**

Minchev, B. (2008). Psihologia na choveshkoto razvitie [kurs lektсии]. – Varna: Univ. izd. VSU „Chernorizets hrabar“. **(Оригинално заглавие: Минчев, Б. (2008). Психология на човешкото развитие [курс лекции]. – Варна: Унив. изд. ВСУ „Черноризец храбър“.)**

Mincheva, N. (2000). Psihologichni osobenosti na poznavatelното i lichnostovoto razvitie prez sredното detstvo (14 – 46). V: Minchev, B. (red.) Rakovodstvo za izsledvane na deteto (I chast). – Sofia: Veda-Slovena ZhG. **(Оригинално заглавие: Минчева, Н. (2000). Психологични особености на познавателното и личностовото развитие през средното детство (14 – 46). В: Минчев, Б. (ред.) Ръководство за изследване на детето (I част). – София: Веда-Словена ЖГ.)**

Ostrejt, P. (2007). Vavedenie v detskata psihologia. – Sofia: Lik. **(Оригинално заглавие: Острейт, П. (2007). Въведение в детската психология. – София: Лик.)**

Polivanova. K. (2003). Takie raznye shestiletki. Individualnaya gotovnost k shkole: diagnostika i korrektsiya. – Moskva: Genezis. **(Оригинално заглавие: Поливанова, К. (2003). Такие разные шестилетки. Индивидуальная готовность к школе: диагностика и коррекция. – Москва: Генезис.)**